

Marjainé dr. Szerényi Zsuzsanna, dr. Zsóka Ágnes, Széchy Anna

Környezettudatosak-e a középiskolások?

Bevezetés

A környezettudatosság vizsgálata közel két évtizedes múltra tekint vissza Európában (Kovács, 2003), hazánkban azonban csak valamivel később kezdődtek az ez irányú kutatások. Kovács (2003) áttekintése szerint ezek az elemzések is sokkal inkább a lakosságra általában vonatkozó felméréseket takarnak, a fiatalokra, közülük is a középiskolásokra célzott vizsgálat csak nagyon kevés folyt. Éppen ezért hiánypótlónak és feltáró jellegűnek tekinthető az a kutatás, amelyet az *OTKA 68647, Fenntartható fogyasztás című projektje, a Környezettudatosság növelése az oktatásban alprojektjének* második fázisában¹ a BCE Környezetgazdaságtani és Technológiai Tanszékének munkatársai végrehajtottak. A kutatásban részt vevők nem reprezentálják az alapsokaságot, hiszen mindössze három középiskola tanulói kerültek a mintába, így nem állíthatjuk, hogy minden eredményünk jellemző a tizenéves középiskolásokra, ugyanakkor a megkérdezettek jelentős száma (770 diák) bizonyos általánosításokra is lehetőséget teremt. A lekérdezés 2009 őszén történt, általában osztályfőnöki órákon, önkitöltős kérdőívvel. A tanteremben minden esetben tanár is tartózkodott, akitől lehetett kérdezni kitöltési probléma esetén, erre azonban egyetlen esetben sem került sor. A kérdőívek kitöltése átlagosan 30 percet vett igénybe.

Alapvetően az alábbi kérdésekre kerestük a választ:

- a középiskolás diákok mennyire ismerik és érdeklődnek a környezetvédelmi kérdések iránt,
- milyen tevékenységeket végeznek a környezet védelme érdekében, valamint
- magatartási formáikban milyen szerepet játszik az iskolákban folyó, környezeti vonatkozású oktatás/nevelés.

¹ A kutatás első fázisában az egyetemisták körében végeztünk hasonló felmérést, amelynek eredményeit lásd Marjainé Szerényi et al. (2009, 2010).

A tanulmányban először áttekintjük azokat a nemzetközi és hazai kutatásokat, amelyekben a fiatalok vagy kifejezetten a középiskolások környezethez való viszonyulását vizsgálták, majd a saját felmérésünk eredményeit közöljük, először a minta általános bemutatásával, majd az előző bekezdésben felsorolt kérdéseknek megfelelően.

A korábbi nemzetközi és hazai kutatások rövid áttekintése

A környezettudatosság cselekvésekben való megnyilvánulásáig hosszú út vezet. Ehhez többek között szükség van arra, hogy releváns ismeretekkel rendelkezzünk, értsük a különböző folyamatok közötti összefüggéseket, azonosulni tudjunk a problémával stb. Ahhoz, hogy szakmapolitikai javaslatokat fogalmazhassunk meg a környezeti nevelés területén, szükség van az érintett populáció ezen tudásának, cselekvési hajlandóságának feltárására. A következőkben kifejezetten olyan kutatásokat és azok eredményeit ismertetjük, amelyek az általunk is vizsgált korosztályt, a középiskolásokat helyezték kutatásuk középpontjába.

Részben a 10-18 éves korosztályt vizsgálták Michalos és munkatársai (2009), akik a fenntarthatósággal kapcsolatos viselkedésmintákat hasonlították össze a kanadai felnőttekével. Eredményeik szerint a felnőttek fenntarthatóságra vonatkozó pozitív attitűdjei sokkal erősebben befolyásolták a magatartást, mint az ezzel kapcsolatos ismeretek – a diákok esetében azonban az attitűdök és a tudás szerepe nagyjából megegyezett. Az életkor növekedésével párhuzamosan a diákok tudása és a pozitív attitűdök megléte egyaránt erősödött, a magatartás esetében azonban nem rajzolódott ki egyértelmű tendencia: érdekes módon például a hulladékképződés csökkentésére irányuló erőfeszítések egyenesen ritkábbak voltak az idősebb diákok körében.

A környezetvédelemmel kapcsolatos információszerezésre vonatkozóan Asunta (2004) 13-15 éves finn és német diákok körében végzett felmérésében megállapította, hogy a magasabb osztályba járó diákok több forrást használnak (a leggyakoribb információforrás a TV és a rádió volt, ezeket követték a természettudományos tantárgyak tanárai).

Több kutatás is arra a következtetésre jutott, hogy a lányok többnyire nagyobb érzékenységet mutatnak a környezetvédelmi kérdések iránt, mint a fiúk (Asunta, 2004; Michalos et al., 2004; Worsley-Skrzypiec, 1998).

Ausztrál középiskolások körében végzett felmérésükben Boyes et al. (2008) konkrét, klímaváltozással kapcsolatos magatartásformák esetében vetette

össze a diákok cselekvési hajlandóságát az adott magatartásforma vélt hatásosságával. Úgy találták, hogy bizonyos magatartásformák esetében a cselekvési hajlandóság meghaladja a vélt hasznosságot – ez a jelenség olyan tevékenységekkel kapcsolatban jellemző, amelyek csak kevés áldozatot és erőfeszítést igényelnek (pl. a használaton kívüli elektromos berendezések kikapcsolása vagy a szelektív hulladékgyűjtés). A diákok hatásos eszköznek tartották a klímaváltozás elleni védekezésben az autós közlekedés mérséklését, ugyanakkor többnyire nem voltak hajlandóak lemondani erről. A válaszadók többsége nem támogatta a politikai megoldásokat sem (pl. a zöld adók növelését vagy a környezetvédelmi szabályozás szigorítását), holott ezek hatásosságát elismerték. A kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy a környezeti nevelés elsősorban azon tevékenységek vonatkozásában érhet el jelentős magatartásváltozást, ahol a diákok természetes cselekvési hajlandósága alacsony, ugyanakkor meredeken emelkedik a tevékenység észlelt hatásosságával együtt; ilyen például a húsfogyasztás csökkentése vagy a magasabb ár fizetése a megújuló forrásból termelt elektromos áram esetében.

Több kutatás vizsgálta kifejezetten a fiatal korosztály vélekedését és attitűdjét azzal kapcsolatban, hogy a környezeti problémák megoldásában vajon rábízzhatjuk-e magunkat kizárólag a technikai fejlődésre és a környezeti hatékonyság javítására, vagy a fenntarthatóság eléréséhez szükség van strukturális változásokra is, amelyek között például a fogyasztás csökkentését vagy a gazdasági növekedés visszafogását említhetjük. Benn (2004) 12-19 éves dán fiatalok jelenlegi és jövőbeli fogyasztással kapcsolatos mentális térképeit elemezve megállapította, hogy a válaszadók többsége szerint a technikai haladás a jövőben megfelelően kezeli majd a környezeti problémákat, és a személyes fogyasztást csak a pénzügyi lehetőségek fogják korlátozni. Ugyanakkor a Worsley és Skrzypiec (1998) által megkérdezett ausztrál középiskolásoknak csupán 20%-a vélekedett hasonlóan optimistán a technikai megoldásokról. Ez a felmérés arra is rámutat, hogy a társadalmi-gazdasági státusznak jelentős a szerepe a környezetvédelmi attitűdökkel kapcsolatban: az alacsony társadalmi-gazdasági státuszú háttérrel rendelkező diákok ugyanis jóval pozitívabban viszonyultak a tudomány és a technika lehetőségeihez (csakúgy, mint a természeti környezet kiaknázásához általában).

A technikai megoldásokkal kapcsolatos esetleges pesszimizmus ugyanakkor nem vezet sehova, amennyiben nem párosul egyéb, például a fogyasztás csökkenésével járó megoldások elfogadására vonatkozó hajlandósággal – és úgy tűnik, ez a hajlandóság gyakorta hiányzik. A fent említett ausztrál kutatásban Boyes és szerzőtársai (2008) szerint a tizenévesek hajlandósága a

személyes fogyasztás csökkentésére nemcsak hogy alacsony (a minta 26%-a vallotta késznek magát, hogy kevesebb új terméket vásároljon a klímaváltozás csökkentése érdekében), de a fiatalok többsége nincs is tisztában az ilyen áldozatok környezeti hasznával (a kevesebb vásárlásnak a klímaváltozásra gyakorolt pozitív hatását mindössze 23%-uk ismerte fel). A kutatók az összefüggés ismeretének hiányát annak tulajdonították, hogy az ausztrál környezeti oktatás nem foglalkozik kellően a fogyasztás problémakörével. A dán felmérés (Benn, 2004) ugyancsak azt találta, hogy a környezeti problémákkal és a fejlődő országok nehézségeivel kapcsolatos, közelmúltban végzett iskolai munka nem volt hatással a 18-19 éves diákok fogyasztói társadalommal kapcsolatos nézeteire.

Varga (2004) viszonylag nagy mintaméretet alkalmazott (kb. 750 középiskolai válaszadó) a 2000-2001, valamint a 2001-2002-es tanévben végrehajtott vizsgálataiban során. Mintájába általános és középiskolások egyaránt kerültek. A két különböző időpontban ugyanazokat a diákokat kérdezte meg, így az időbeli változást is vizsgálni tudta. Megkérdeztette kb. fele normál, másik fele ökoiskolákból került ki. Eredményei némiképp elkeserítőek: a második felmérésnél a diákok környezeti attitűdje alacsonyabb szintre került, már kevésbé érdekelték őket ezek a kérdések és cselekvési hajlandóságuk is hasonlóan változott. A diákok a környezeti problémák közül a légszennyezést tartották leginkább veszélyesnek, ugyanakkor nem ismerték fel, hogy az autózás vagy az ipari tevékenységek ezzel összefüggésben lehetnek (ahogy a szerző fogalmaz: „a vizsgálati személyek nem megfelelően érzékelik az ok-okozati kapcsolatot”, im. 77. o.). Mindkét időszakban jellemző volt, hogy a diákok 60%-a egyetlen környezetvédelmi tevékenységet sem folytatott saját maga. 15%-uk a szemétszedésben való részvételt említette, a többi tevékenység sokkal kisebb mértékben fordult elő a diákok körében. Az életkor és környezetvédelmi tevékenységekben való részvétel közötti összefüggésben negatív korrelációt tapasztaltak. Összességében megállapította, hogy az ökoiskolások és a normál iskolákba járók között csak a környezetvédelmi tevékenységek gyakorlásában mutatkozott szignifikáns különbség, a pozitív attitűdökben vagy a környezetvédelmi lehetőségek felismerésében nem, amelyből azt a következtetést vonta le, hogy a környezeti nevelés jelenleg nem éri el valódi célját hazánkban.

Egy TÁMOP-projekt keretében (BSZT, 2010) kisebb mintamérettel vizsgálták a 14 és 20 évesek (9-12. osztályosok) környezettudatosságát, illetve azt, milyen nevelési eszközök lehetnek hatékonyak ennél a korosztálynál².

² A vizsgálatot a Bakonyi TISZK (Térségi Integrált Szakképző Központ) intézményeiben végezték, Várpalota, Zirc, Balatonfüzfő és Veszprém középiskolásai

Összesen 147 diák került a mintába (így eredményeik egyáltalán nem tekinthetők sem reprezentatívnak, sem általánosíthatónak). Két felmérést hajtottak végre 2010 decemberében, amelyek közül az első foglalkozott a környezeti ismeretekkel és a környezettudatos magatartással. A felsorolt környezeti problémák közül a legtöbben az alábbiakat jelölték meg jelentősként (az eredmények rangsora alapján): hanyag, szemetelő emberek; kevés szelektív hulladékgyűjtő; illegális szemétlarakók; erdőirtás, természetkárosítás; közlekedés okozta légszennyezés. Több felméréshez hasonlóan a diákok itt is a hulladékgazdálkodás, illetve a szelektív hulladékgyűjtés témáját emelték ki válaszaikban. Habár 91%-uk fontosnak tartja a hulladékok szelektív gyűjtését, csak közel kétharmaduk gyakorolja ezt a mindennapjai során. Akik nem vesznek részt a szelektív gyűjtésben, leginkább abban látják ennek akadályát, hogy a gyűjtők messze vannak lakhelyüktől. Arra a kérdésre, hogy a tanulók szerint hogyan tehetnének leginkább a környezet védelme érdekében, két válasz mutatott kiugró értéket: (ismét) a szelektív hulladékgyűjtés és az otthoni energiatakarékosság. A szerzők két közegnek tulajdonítanak kiemelkedő szerepet a környezettudatosság növelésében: a tömegtájékoztatásnak és az intézményesített nevelés-oktatásnak. A tömegtájékoztatás esetén a TV és az internet szerepe mindenképpen meghatározó, hiszen ez a korosztály már ezeken az eszközökön szocializálódott, könnyen eligazodik az általuk közvetített információkban.

Mintegy ezer főre kiterjedő, ugyanakkor csak a Székesfehérváron tanuló középiskolásokat felölelő kutatás zajlott 2003 őszén (Domokos, 2003), amelynek elsődleges célja a költési szokások felmérése volt, ezzel egyidejűleg azonban születtek olyan megfigyelések is, amelyek témánk szempontjából relevánsnak tekinthetők. Kutatásaikat – a mienkhez hasonlóan – három iskolatípusban, gimnáziumban, szakközépiskolában és szakiskolában végezték. A túlzó fogyasztás az egyik meghatározója a környezet terhelésének, amely szorosan összefügg a fiatalok költési szokásaival. A diákok meglehetősen sok pénzt költöttek egy hónapban: átlagosan 23 ezer Ft-ot, a legtöbbet a szakiskolások, a legkevésébbet a gimnazisták. A fiúk többet költöttek a lányoknál, valamint jellemző, hogy a fehérváriak magasabb összegből gazdálkodtak havonta, mint a környéken élő, általában szegényebb családokból származó fiatalok. Az átlagos összeg legnagyobb hányadát, közel 30%-át ruházati termékekre, 15%-át élelmiszerre, kb. 10-10%-át pedig szórakozásra és mobiltelefonra költötték. Iskolatípus szerinti

körében. A válaszadók hat intézmény tanulói közül kerültek ki. A felmérés interneten keresztül történt.

összehasonlításban a szakiskolások költötték a legtöbbet ruházatra, és – meglepő módon – az alacsony státuszú családban élők. Butikokba, ruházati boltokba a minta egynegyede heti rendszerességgel látogatott, további 40% legalább havonta. Környezetbarát termékért átlagosan 11%-kal fizetnének többet, viszont a minta 33%-a nyilatkozott úgy, hogy semmivel sem fizetne többet csak azért, mert egy termék környezetbarát (ha csak a magasabb árat is megfizetőket tekintjük, közöttük az áremelkedés elviselhető mértéke 16% körüli). A lányok nagyobb arányban hajlandóak a többletár kifizetésére, de hasonlókat mondhatunk az alacsony státuszúakról. Ellenkező irányú kiugrás tapasztalható a szakiskolásoknál, akik közül 10%-kal kevesebben áldoznának erre a másik két iskolatípusban tanulókhöz képest.

Czippán és szerzőtársai (2009) tíz olyan területet azonosítanak, amelyek a hazai környezeti nevelésben meghatározóak: (1) élethosszig tartó tanulás, (2) interdiszciplináris megközelítések, (3) a rendszerben történő kritikai gondolkodás elősegítése, (4) az együttműködés és társas készségek fejlesztése, (5) multikulturális perspektívák és az eltérő esélyek pedagógiai kezelése, (6) pedagógusok kompetenciájának fejlesztése, (7) pedagógiai információs és szolgáltató hálózatok működése/működtetése a fenntarthatóság érdekében, (8) a települések és közösségek szerepe, (9) az egyének saját hozzájárulása a fenntarthatósághoz, (10) a civil szervezetek szerepe. A felsorolásból látható, hogy a környezeti nevelés közege igen sokrétű, amelyben csak az egyik szereplő lehet az intézményesített oktatás-nevelés, ezen kívül azonban még számos egyéb körülményen is múlik a fenntarthatóság eszméinek terjedése, gyakorlati megvalósulása.

Az empirikus kutatás eredményei

A felmérés körülményei és a minta általános jellemzői

Ahogy azt a bevezetőben már említettük, a lekérdezés 2009 őszén történt, önkitöltős kérdőívvel. A megkérdezett iskolák a következők voltak:

- Balassi Bálint Gazdasági Szakközépiskola és Szakiskola, Esztergom (313 tanuló),
- Széchenyi István Gyakorló Kereskedelmi Szakközépiskola, Budapest (176 tanuló),
- Vörösmarty Gimnázium, Budapest (281 tanuló).

A megkérdezett 770 középiskolásnak majdnem fele szakközépiskolát végez, 36%-uk gimnáziumot, 17%-uk pedig szakiskolát. A diákok évfolyam szerinti

megoszlása a 9.-től a 13. évfolyamig rendre 13, 30, 27, 22 és 8%. Átlagéletkoruk 16,8 év. A minta 60%-át lányok alkották. A gimnáziumba járó 280 főből mindössze 44 nem jár semmilyen tagozatra, a többiek elsősorban angol, sport vagy dráma tagozatot végeznek. A 357 szakközépiskolás közül sokan vannak a kereskedelem és marketing (41%), valamint a vendéglátó és idegenforgalmi (21%) szakos diákok. A többi specializáció aránya megoszlik, de még ezek között is számottevő a kereskedelemre (7%), közgazdaságtanra (9,5%) és vendéglátásra (5%) szakosodott diákok aránya. Megjelennek ugyanakkor szakács, pincér és cukrász szakosok is a mintában. 10% alatti azoknak a diákoknak a száma, akiknek szülei általános iskolai vagy annál alacsonyabb végzettséggel rendelkeznek. Az édesapák esetében a leggyakoribb a szakiskolai végzettség (35,1%) és az érettségivel rendelkezők (32,3%) aránya, valamint egynegyedüknek főiskolai vagy egyetemi diplomája van. Az édesanyák esetében az érettségivel rendelkezők aránya a legmagasabb (39,2%), de sokan végeztek felsőfokú intézményben (30,4%). Egyötödük szakmunkásképzős bizonyítvánnyal rendelkezik. 129 diák édesanyja és édesapja is felsőfokú diplomával bír, ami 16% feletti értéket jelent a mintában.

A tanulók anyagi helyzetét illetően több dologra is kíváncsiak voltunk: egyrészt arra, kap-e a megkérdezett, és ha igen, milyen formában zsebpénzt, másrészt arra, hogy az egyes fogyasztási termékcsoportokra mennyit költenek. 52 tanuló nem költ el egyetlen fillért sem szabadon. A diákok több mint fele (53%) akkor kér pénzt a szüleitől, ha szüksége van rá. 36% kap rendszeresen zsebpénzt, 6% munkával keresi meg a havi „ellátmányát”, míg 5%-uk egyáltalán nem kap zsebpénzt. A rendszeresen juttatott zsebpénz havi átlaga 9 800 Ft, míg a munkával keresett havi átlagos jövedelem 25 600 Ft a mintában. Meglepő, hogy van olyan diák, aki 90 000 Ft-ot kap havonta, és olyan is, aki 80 ezret keres átlagosan. Ha megvizsgáljuk, hogy összességében mennyit költenek havonta különböző termékekre, még érdekesebb képet kapunk. Átlagosan 25 330 Ft-ot költenek (medián 19 200 Ft), 90%-uk 52 000 Ft alatti összegből vásárol havonta, a maradék 10%-uk azonban ennél többől – 11 diák százezer Ft fölötti költésről számolt be. Az adatok többnyire hihetőnek tűnnek, néhány diák esetében azonban mindenképpen fenntartásokkal kell kezelni azokat (egy diák 360 ezer Ft-ot költ el bevallása szerint összesen). Ezek az adatok jól összecsengenek a korábban bemutatott szakirodalmi eredményekkel.

A környezeti problémák érzékelése, megítélése

A környezeti problémák ismerete szükséges – bár nem elégséges – feltétele a környezettudatos gondolkodásmód és életvitel kialakulásának, ezért megkérdeztük a diákokat, mennyire tartják magukat tájékozottnak környezeti kérdésekben. A válaszadók háromnegyede „inkább jól informált”-nak tartja magát. Megjelenik ugyanakkor a „nagyon jól informált” (8%) és az „inkább rosszul informált” (16%), illetve elenyésző százalékban a „nagyon rosszul informált” kategória is. A semleges válasz lehetőségét ebben az esetben nem adtuk meg a megkérdezetteknek.

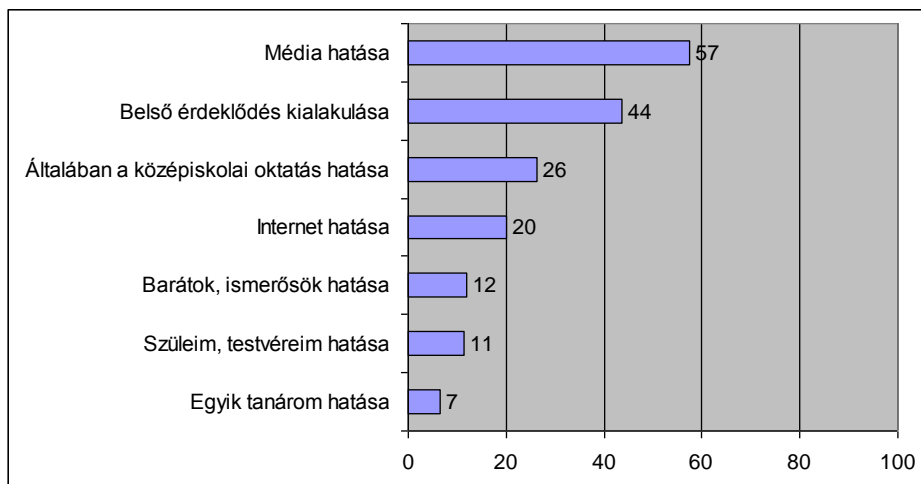
A válaszadók kétharmada gondolja úgy, hogy környezetvédelmi témákkal kapcsolatos tájékozottsága változott (feltehetőleg nőtt) az elmúlt években. A változás okaként a megkérdezettek legfeljebb két választ jelölhettek meg.

Az 25. ábra látható, hogy a média hatása (57%) vezet a környezeti kérdésekkel kapcsolatos tájékozottság növelésében, de nagyon jelentős a belső érdeklődés kialakulásának (44%) motiváló ereje is. Örömkre szolgál, hogy a középiskolai oktatás is megjelent fő okként a diákok 26%-ánál, sőt: 34 diák kifejezetten az egyik tanárának tulajdonítja, hogy bővültek a környezeti ismeretei. Az internet hatása nem meglepő; a média hatásával együtt a diákok háromnegyedénél meghatározó szerepet játszik a tájékozottságban.

A barátok, ismerősök, valamint a szülők, testvérek ugyanakkor jóval kevesebb diáknál jelentek meg a környezeti ismeretszerzés fő forrásaként, ami nem meglepő, hiszen ezek a referenciaszemélyek sokkal inkább az attitűdök és a magatartás formálásában kapnak kiemelkedő hangsúlyt ebben az életkorban, kevésbé a tudás, az ismeretek közvetítésében.

A saját tájékozottság megítélése pozitívan torzíthat, ezért nyílt kérdésben kértük meg a diákokat, soroljanak fel általuk súlyosnak tartott környezeti problémákat. A megkérdezettek majdnem egyötöde semmilyen környezeti problémát nem tudott magától kapásból felsorolni, és a diákok további 51%-ának is legfeljebb három probléma jutott eszébe. A minta további egynegyede ugyanakkor meg tudott nevezni 4-6 problémát, és olyanok is akadtak (3%), akik 7-11 környezeti problémát is le tudtak jegyezni.

25. ábra. Mivel magyarázod a változást, amely a környezeti kérdésekkel kapcsolatos tájékozottságodban bekövetkezett? (Legfeljebb két válasz jelölhető meg!) (%)

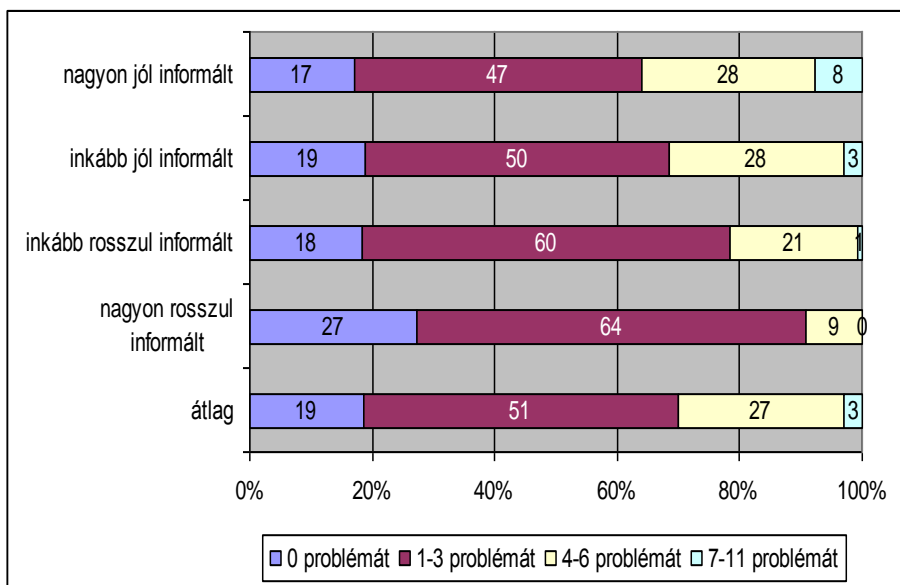
Az említett problémák között nagy arányban jelent meg a klímaváltozás, a légszennyezés, vízszennyezés, a fajok kipusztulása, a hulladékok és szennyezés felhalmozódása stb., de ezek pontos gyakoriságának kimutatásával nem foglalkozunk, mert a kérdőívben később megjelenik egy zárt kérdés, amelyben a válaszadóknak az öt leg súlyosabbnak tartott környezeti problémát kellett bejelölni (ennek elemzését lásd később).

Keresztábrás elemzések igazolják azt az előzetes hipotézisünket, hogy a diákok megítélése saját tájékozottságukról a környezeti problémákat illetően pozitív irányba fog torzítani. A 2. ábra ugyanis jól mutatja, hogy valójában csak a szélsőségeknél – a nagyon jól és a nagyon rosszul informált csoport között – lelhető fel érzékelhető különbség a diákok tájékozottságában. A magukat nagyon jól informálnak vallók átlagon felüli arányban (8%) tudtak 7-11 környezeti problémát felsorolni, a magukat nagyon rosszul informálnak tartó diákok között pedig az átlagosnál nagyobb arányban (27%) vannak olyanok, akik nem tudtak megnevezni egyetlen környezeti problémát sem. Az inkább jól és az inkább rosszul informált csoport közti különbség nem szignifikáns. Ebből az is következik, hogy a környezeti kérdésekben való tájékozottságra célszerűbb a megjelölt környezeti problémák számát tartalmazó változót használni az elemzés során.

További keresztábrás eredmények szerint a felsorolt környezeti problémák száma nem különbözik azoknál, akik tájékozottságuk változásáról számolnak

be (azokhoz képest, akiknek a környezeti informáltsága bevallottan nem változott), és a tájékozottság változását kiváltó okok sem hatnak szignifikánsan a felsorolt problémák számára.

26. ábra. Összefüggés a tájékozottság és a felsorolt problémák száma között

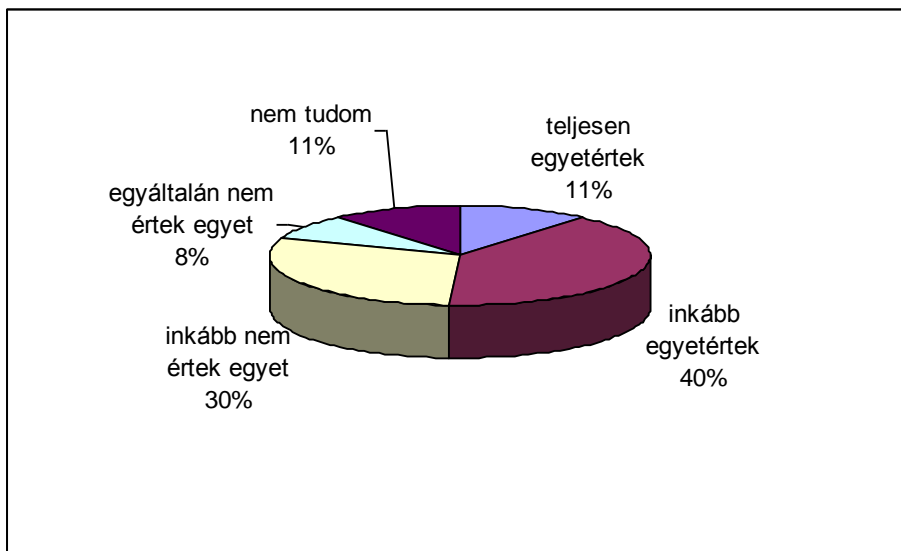

Ezt követően arra voltunk kíváncsiak, mennyire optimisták a diákok abban a tekintetben, hogy a technikai fejlődésen keresztül az ember képes a környezeti problémák megoldására.

A válaszadók fele optimistának bizonyult, 38%-uk nem ért egyet az állítással, 86 diák pedig nem nyilvánított véleményt (3. ábra). Ez az eredmény nagyon érdekes, mert a minta erősen megoszlik, és sokan megkérdőjelezik a technikai fejlődés „mindenhatóságát”.

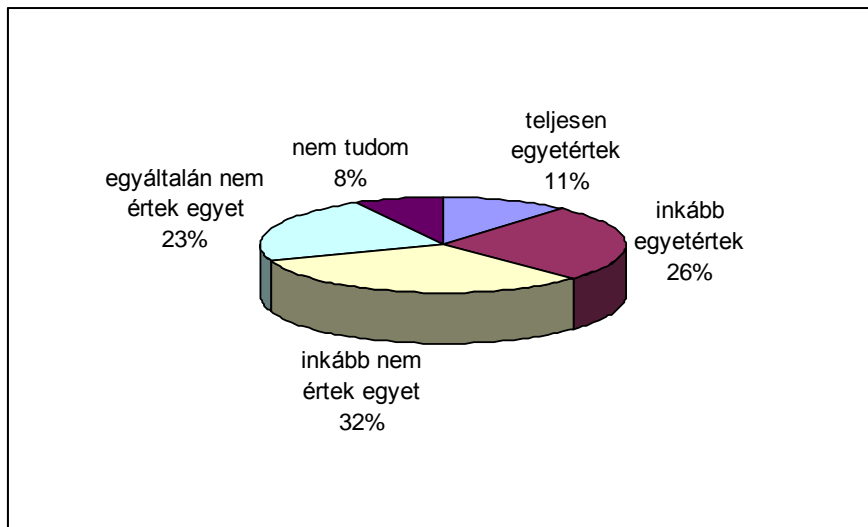
Az egyéni felelősség elismerését jelzi, mennyire értenek egyet a megkérdőjelezettek azzal, hogy a környezeti problémák megoldásához a fogyasztás visszafogására és a szerényebb életre is szükség van. A 4. ábrából kitűnik, hogy ez a megoldási lehetőség nem túl népszerű. A diákok 55%-a nem ért egyet az állítással, annak ellenére, hogy a kérdés megfogalmazása eléggé „megengedő” volt, hiszen a vásárlás visszafogását nem fő megoldásként, hanem egy lehetséges megoldásként tártuk a válaszadók elé („a környezeti problémák megoldásához arra is szükség van, hogy ...”).

27. ábra. Mennyire értesz egyet azzal, hogy a technikai fejlődés képes megoldani a környezeti problémákat?

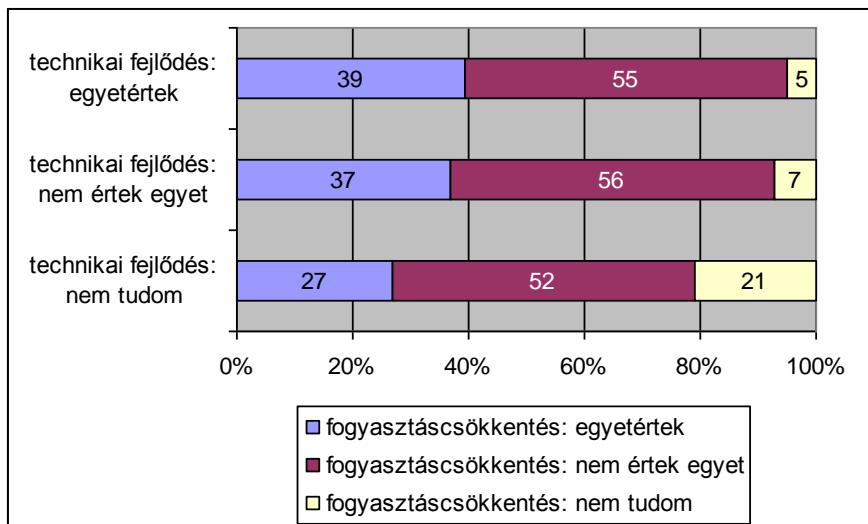

A két kérdés összevetéséből érdekes, várakozásainktól eltérő eredmény adódott. Az átláthatóság, valamint az üres cellák elkerülése érdekében a „teljesen egyetértek” és „inkább egyetértek”, valamint az „egyáltalán nem értek egyet” és „inkább nem értek egyet” válaszokat először „egyetértek” és „nem értek egyet” válaszokká vontuk össze. Általában az a tapasztalatunk, hogy a techno-optimista felfogásúak nagyobb arányban utasítják el a fogyasztás visszafogását, és fordítva: akik az egyéni felelősséget jobban hangsúlyozzák, azok kevésbé hisznek a technikai fejlődés problémamegoldó hatásában. Jelen mintában ugyanakkor ez az összefüggés nem érvényesül: a fogyasztáscsökkenés szükségességével való egyetértés független a technikai fejlődéssel kapcsolatos egyetértéstől (a válaszadási arányok szinte megegyeznek). Egyedül a technikai fejlődésre „nem tudom” választ adóknál van eltérés, mivel ők a többieknél nagyobb arányban hajlottak arra, hogy a fogyasztás visszafogásáról se nyilvánítsanak véleményt (21%), az egyetértők rovására (27%) (5. ábra).

28. ábra. Mennyire értesz egyet azzal, hogy a környezeti problémák megoldásához arra is szükség lenne, hogy az emberek kevesebbet vásároljanak és szerényebben éljenek?

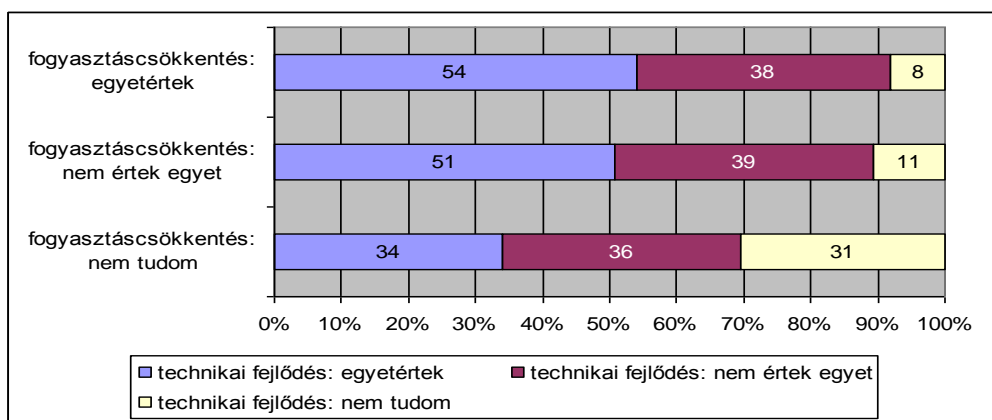
29. ábra. Egyetértés a fogyasztáscsökkentés szükségességével a technikai fejlődésbe vetett hit függvényében

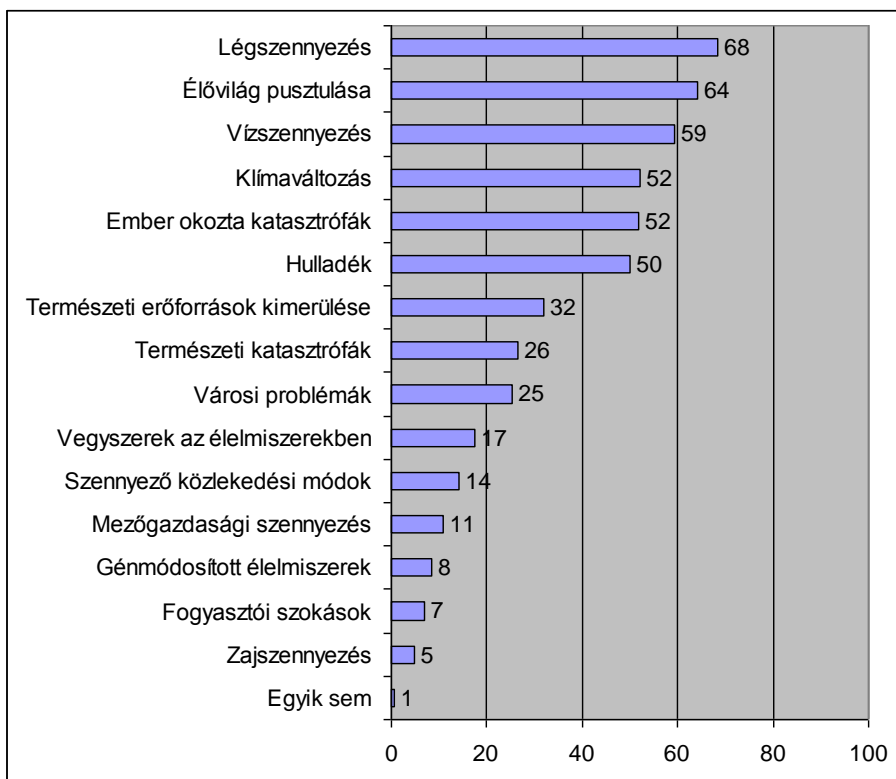
Ha fordított irányban vizsgáljuk az összefüggést, hasonló eredményre jutunk: a technikai fejlődés a válaszadók legalább fele szerint képes a környezeti problémák megoldására, függetlenül attól, hogy egyetért-e a megkérdezett a fogyasztás visszafogásának szükségességével vagy sem. Ebben az esetben is a „nem tudom” választ adók térnek el a többiektől: majdnem egyharmaduk válaszolt ugyanígy a technikai fejlődéssel kapcsolatban is, szintén az egyetértők rovására (6. ábra).

Amint a fentiekben már jeleztük, a kérdőívben szándékosan hátrébb került a környezeti problémákkal kapcsolatos zárt kérdés, hogy ne befolyásolja a diákokat a nyílt kérdésre adott válaszukban. A megkérdezetteknek itt a szerintük öt legsúlyosabb környezeti problémát kellett megjelölniük. Láthatóan (7. ábra) a légszennyezés és az élővilág pusztulása vezetnek az említések gyakoriságának listáját, de igen gyakori a vízszennyezés, a klímaváltozás, az ember által okozott katasztrófák, valamint a növekvő mennyiségű hulladék bekarikázása is. A természeti erőforrások kimerülése, a természeti katasztrófák, valamint a városi problémák jóval kevesebb válaszadónál szerepelnek az öt legsúlyosabb környezeti probléma között. Az élelmiszerekben található vegyszerek vagy a génmódosítás emberi egészségre gyakorolt hatását kevésbé ítélték globálisan súlyosnak a diákok; a fogyasztói szokások pedig feltehetőleg indirekt, kevésbé látványos hatásuk miatt szerepelnek annyira hátul a sorban. A diákok még láthatóan nem kötik össze a fogyasztói magatartást és a – gyakran ennek következtében előálló – globális problémákat.

30. ábra. A technikai fejlődésbe vetett hit, a fogyasztáscsökkentés szükségességével való egyetértés függvényében

31. ábra. Válaszd ki a következő listából azt az öt fő környezeti problémát, amelyeket a leginkább aggasztónak tartasz!

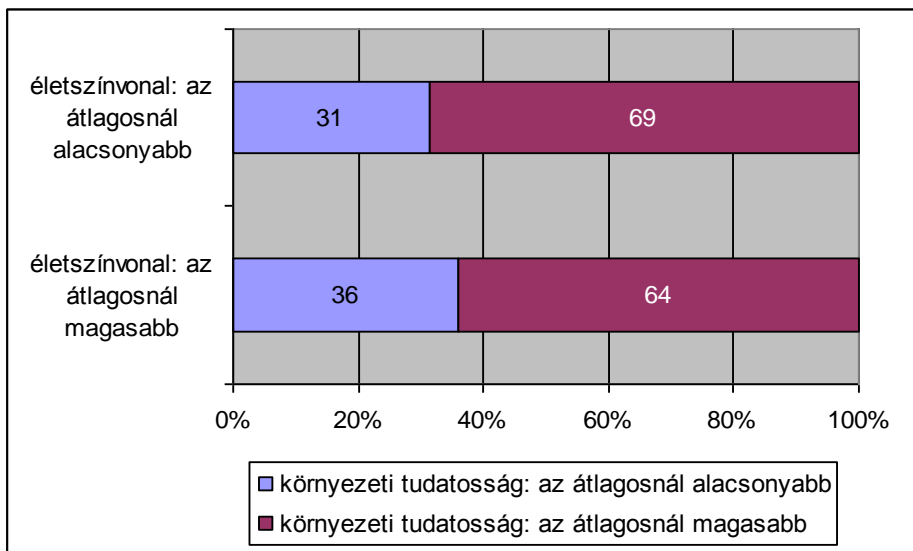

Környezettudatos életmód, magatartásformák

A fentiekben elemeztük a középiskolás diákok környezeti problémákkal kapcsolatos tájékozottságát és véleményét. A következőkben a diákok életmódjára, tényleges viselkedésében megmutatkozó környezettudatosságára vonatkozó kérdéseket tettünk fel. Először arra kérdeztünk rá, mennyire tartják szem előtt a környezetvédelmet mindennapi életük során – saját megítélésük szerint. A válaszadók kétharmada nyilatkozta azt, hogy az átlagosnál jobban figyel a környezetre. Életszínvonalát a diákok háromnegyede ítélte az átlagosnál magasabbnak; „átlagos” válasz megjelölésére szándékosan nem adtunk lehetőséget. Érdekes módon a két kérdés között egyáltalán nincs

összefüggés: a vallott környezettudatosság a jelek szerint nem függ az életszínvonalától a mintában (8. ábra).

32. ábra. Környezeti tudatosság az életszínvonal függvényében

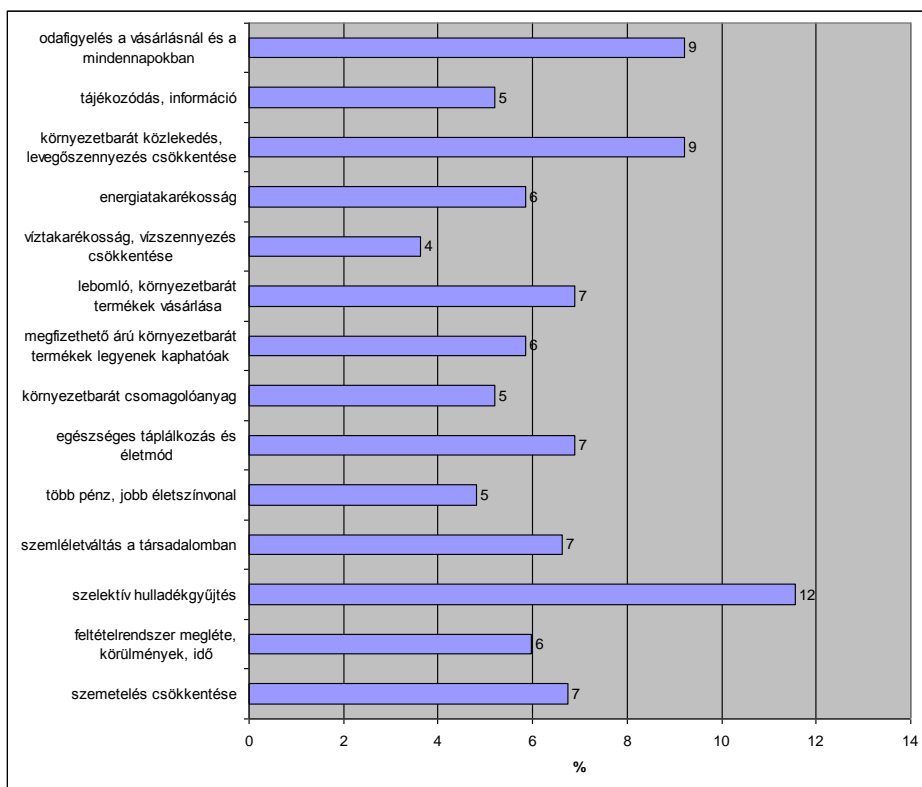
A szubjektív környezettudatosság vizsgálata után arra kérdeztünk rá – először nyílt kérdés formájában – hogy a fiatalok mit tartanak leginkább szükségesnek életmódjuk környezetbaráttá válásához. A válaszok rendkívül sokfélék voltak, a 9. ábrán azokat a tényezőket mutatjuk be, amelyeket legalább a diákok 5%-a említett (természetesen sokan voltak, akik több tényezőt is felsoroltak). Szembetűnő, hogy a diákok több mint 1/3-a nem tudott válaszolni a kérdésre, ami alighanem arra utal, hogy a környezetvédelem kérdésköre általában kevésbé foglalkoztatja őket.

A válaszokon meglátszik, hogy a hallgatók eltérően értelmezték a kérdést (mely pontosan így hangzott: „Mit gondolsz, mire lenne szükség ahhoz, hogy életmódod, fogyasztói szokásaid környezetbaráttá váljanak?”). Sokan azt írták le, hogy minnek kellene életmódjukban megváltozni ahhoz, hogy környezetbarát módon éljenek (pl. szelektív hulladékgyűjtés, energiatakarékosság, stb.); míg mások azt, hogy mi lenne számukra ezen változások feltétele (pl. több pénz, szemléletváltás, információ stb.).

Az előbbi kategóriában a szelektív hulladékgyűjtést említették legtöbben (12%), ez az az emblematikus tevékenység, ami a környezetvédelem kapcsán sok fiatalnak elsőre eszébe jut. Sokan említették (9%) a környezetbarát közlekedés és a légszennyezés csökkentésének fontosságát – ez némiképp furcsa, és minden bizonnyal a kérdés félreértelmezésére utal, hiszen (mint a későbbiekben kiderül) a megkérdezett fiatalok túlnyomó része most is környezetbarát módon közlekedik, azt pedig nehéz elképzelni, hogy egy középiskolás hogyan tudna a légszennyezés csökkentésére hatással lenni. A környezetbarát életmód elemeként nagyobb számban fordult elő még a lebomló, környezetbarát termékek vásárlása (7%), az egészséges táplálkozás (7%), a szeméttelés csökkentése (7%), az energiatakarékosság (6%), a környezetbarát csomagolóanyagok preferálása (5%), valamint a víztakarékosság (4%) (33. ábra).

A változások feltételeként legtöbben az odafigyelés szerepét hangsúlyozták (9%), illetve azt, hogy az egész társadalomban szemléletváltás menjen végbe (7%). Sokan említették még a megfelelő feltételrendszer rendelkezésre állását (6%, ezen belül sokan konkrétan a szelektív hulladékgyűjtő szigetek meglétét hiányolták), valamint azt, hogy megfizethető áron lehessen környezetbarát termékeket kapni (6%). A válaszadók 5%-ának elsősorban információra lenne szüksége ahhoz, hogy életmódján változtasson, másik 5% szerint a jobb anyagi körülmények elengedhetetlenek a környezetbarát életformához. Mivel a diákok sokféleképpen értelmezték a kérdést, a válaszokból leginkább arra tudunk következtetni, hogy a fiatalok általában mire asszociálnak a környezetvédelem kapcsán – a környezetbarát életmód feltételeiről inkább egy későbbi, zárt kérdés válaszai alapján tudunk következtetéseket megfogalmazni.

33. ábra. Mit gondolsz, mire lenne szükség ahhoz, hogy életmódod, fogyasztói szokásaid környezetbarátabbá váljanak? (% említette)

Ezután megvizsgáltuk, hogy a középiskolások mindennapi életük, tevékenységeik során ténylegesen mennyire figyelnek oda a környezetvédelem szempontjaira. Mivel a fiatalok életében rendkívül fontos szerepet tölt be a család, arra is rákérdeztünk, hogy a családtagok mennyire gyakorolják a különböző környezetbarát magatartásformákat. Ez látható a következő ábrán (34. ábra).

Az eredményekből is látszik, hogy általában a család egészére jellemző, hogy gyakorol-e egy bizonyos magatartásformát vagy sem. Ahol a megkérdezett és a családtagok szokásai eltérnek egymástól, ott általában a család gyakorolja inkább a környezetbarát magatartásformákat – ennek oka feltehetően az, hogy magukat a szóban forgó tevékenységeket (pl. bevásárlás, takarítás stb.) inkább a szülők végzik, nem a fiatalok. Fordított a helyzet a környezetbarát közlekedés esetében, ami teljesen természetes, hiszen a középiskolás fiatalok

túlnyomó többségének nyilván nincs is módja autóval közlekedni. A másik viselkedésforma, amit a megkérdezettek nagyobb arányban gyakorolnak, mint családtagjaik, az a készülékek készenléti üzemmódjának kikapcsolása. Ez valószínűleg azzal indokolható, hogy a készenléti áramfogyasztás problémája csak most kezd megjelenni a köztudatban, így a fiatal generáció inkább hallott róla, a szülők viszont sokszor talán nincsenek is tudatában annak, hogy a bedugva hagyott mobiltöltő vagy a készenléti állapotban hagyott TV is fogyaszt energiát.

Ami az egyes magatartásformák elterjedtségét illeti, leginkább a veszélyes hulladékok elkülönítését gyakorolják a családok (53%-nál az összes, 71%-nál legalább néhány családtag így tesz). A környezetbarát közlekedés, bár szintén nagyon elterjedt (38%-nál az összes, 85%-nál legalább néhány családtag így tesz), némileg „kakukktojás”, hiszen, mint említettük, a fiatalok nagy részénél a környezetvédelmi megfontolásoktól függetlenül ez a természetes. Ezek mögött nagyon hasonló arányban vannak jelen a családokban a takarékosági intézkedések: a víztakarékosság (41%-ban mindenki, 67%-ban legalább néhány családtag odafigyel rá) és az energiatakarékosság (43%-ban mindenki, 65%-ban legalább néhány családtag odafigyel rá). Az energiatakarékos készülékek, izzók vásárlása is igen elterjedt (40%-ban mindenki, 68%-ban legalább néhány családtag így tesz), de, mint említettük, itt annyiban más a helyzet, hogy ezek a döntések gyakran nem a megkérdezett fiatalok hatáskörébe tartoznak, így sok helyen (25%) csak a családtagok érvényesítik ezt a szempontot.

A teljesen tisztán környezetvédelmi okokból gyakorolt tevékenységek közül a szelektív hulladékgyűjtés a leginkább elterjedt (43%-nál az egész család, 62%-nál legalább néhányan szelektálják a hulladékot), a vegyszerhasználat csökkentése kevésbé (29%-ban mindenki, 55%-nál legalább a család egy része). Sajnálatos, hogy a fentieknél is kisebb arányban figyelnek oda a családok a környezetvédelmi szempontokra a vásárlási döntéseknél (kivéve az energiahatékonysági szempontot). Az eldobható termékek elkerülésére, illetve a helyi termékek preferálására a családok felében senki nem gondol, ököcímkével ellátott termékeket pedig a családok $\frac{3}{4}$ -e egyáltalán nem vásárol. Összességében itt is kitűnik tehát, hogy az árammal-vízzel való spórolás mellett a családok jelentős része számára a szelektív hulladékgyűjtés jelenti a környezetvédelmet, és kevésbé gondolnak arra, hogy már a fogyasztási folyamat legelején, a vásárlásnál mérlegeljék döntéseik környezeti vonzatát.

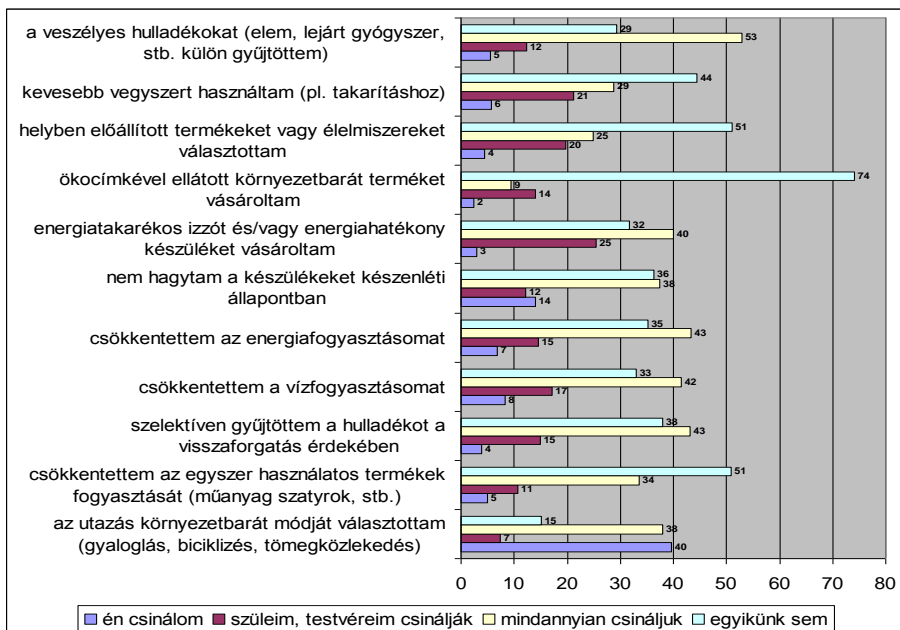
Megvizsgáltuk azt is, hogy az egyes válaszadók a fenti környezetbarát viselkedésformák közül hányat gyakorolnak. A fiatalok többsége mintegy fele részben gyakorolja (egyedül vagy családjával együtt) a 12 vizsgált magatartásformát (az átlag 5,7). Az is kitűnik, hogy a (szinte) mindenben

környezettudatosan viselkedő diákok aránya valamivel kisebb, mint azoké, akik (szinte) semmit nem tesznek a környezet érdekében.

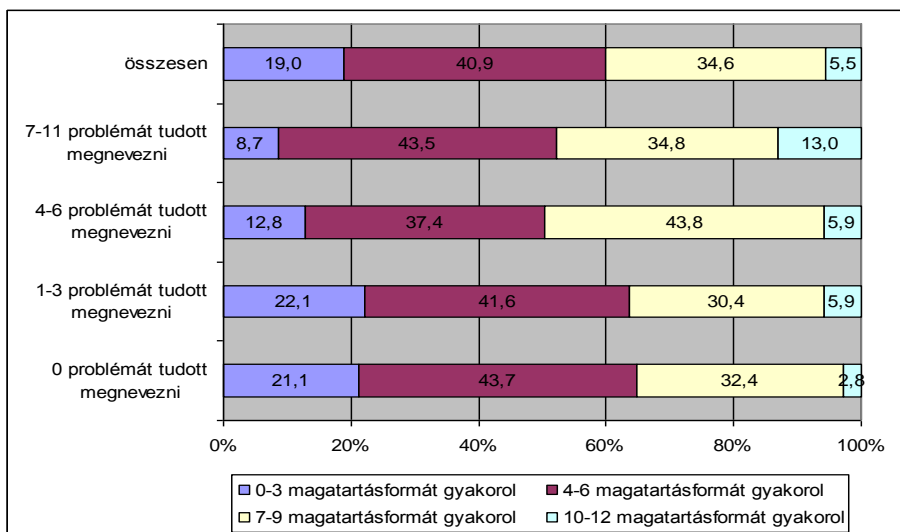
A mindennapi szokások tükrében kirajzolódó környezettudatosságot összevetettük azzal, hogy korábban a diákok mit állítottak saját magukról. Megállapítható, hogy a többség reálisan ítéli meg saját életmódját: akik a többi középiskolás fiatalhoz képest kevésbé tartják magukat környezettudatosnak, azok átlagosan 4,9-et, míg a magukat környezettudatosnak tartók átlagosan 6,4-et gyakorolnak a fenti magatartásformák közül, ami 99%-os szinten szignifikáns eltérés.

Megállapítható továbbá, hogy a környezeti kérdésekkel kapcsolatos tudás is egyértelmű összefüggést mutat a környezettudatos életmóddal (35. ábra). Látható, hogy azok, akik több környezeti problémát tudtak megnevezni, valamivel nagyobb arányban gyakorolják a különféle környezetbarát magatartásformákat (a korrelációs együttható értéke 0,126; 5%-os szinten szignifikáns).

34. ábra. Te vagy a családod bármely tagja tettetek-e a felsoroltak közül bármit is az elmúlt 1 hónapban környezetvédelmi okokból?

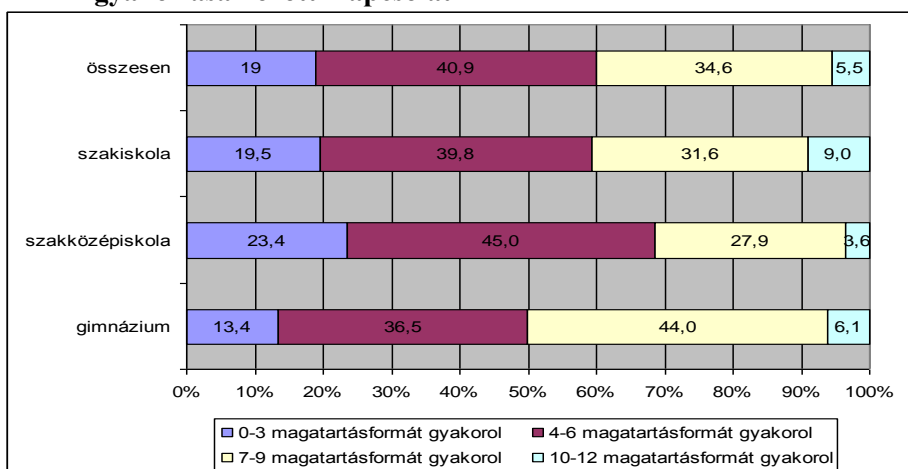

35. ábra. A környezeti problémák ismerete és a környezetbarát magatartásformák gyakorlása közötti kapcsolat

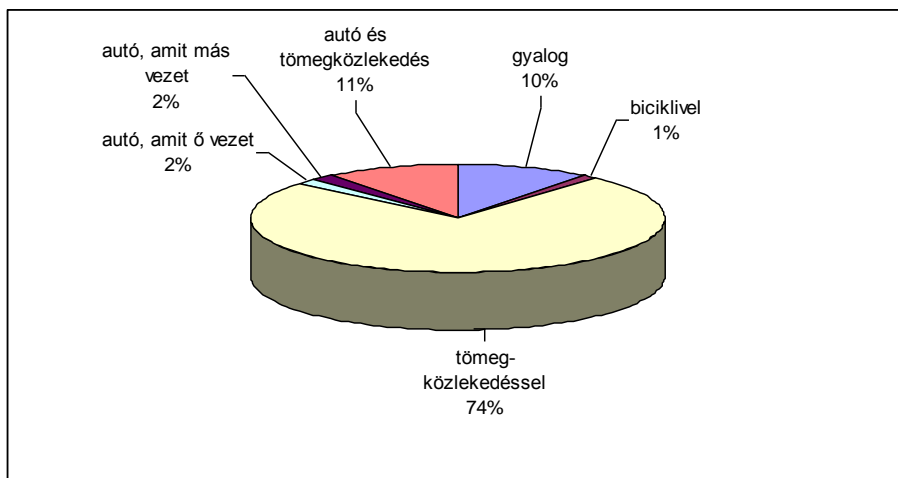
Ami a középiskola típusát illeti, láthatóan a szakközépiskolák tanulói a legkevésbé aktívak a környezetvédelem területén (36. ábra). A szakiskolások magatartása nagyjából az átlagnak megfelelő, míg a gimnazisták között valamivel többen vannak azok, akik sok környezetvédelmi szempontot vesznek figyelembe mindennapi életük során.

36. ábra. Az iskolatípus és a környezetbarát magatartásformák gyakorlása közötti kapcsolat

Az életforma környezetre gyakorolt hatásait illetően kiemelt jelentősége van a közlekedésnek, ezért ezt külön zárt kérdésben vizsgáltuk. (Mivel elsősorban a mindennapos közlekedés a döntő, arra kérdeztünk rá, hogy a megkérdezettek hogyan járnak az iskolába.) A 37. ábra alapján látható, hogy a gyerekek túlnyomórészt a tömegközlekedést veszik igénybe, majdnem háromnegyedük így közlekedik. Kb. 10-10%-uk gyalog, illetve autóval és tömegközlekedéssel éri el az iskolát. A maradék 5% biciklizik vagy autóval megy az iskolába (2%-nyi diák már maga vezette autóval közlekedik). Ezek az eredmények biztatóak. Nyilván összefüggnek azzal, hogy a diákok viszonylag kis távolságból járnak tanulni. Egynegyedük 5 km-nél közelebből, további 17%-uk 10 km-en belülről érkezik. 30 km-nél is távolabb 12%-uk lakik.

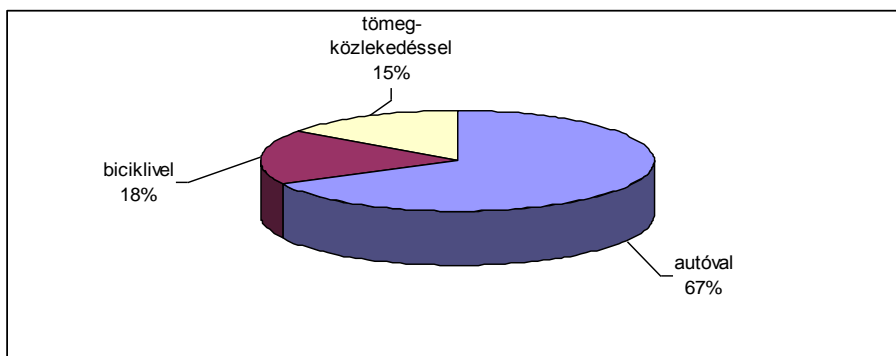
37. ábra. Általában mivel szokott bejárni az iskolába?

A diákok jelenlegi közlekedési magatartása ugyan nagyon kedvező, kérdés azonban, hogy ha a lehetőségeik megengednék, mivel járnának legszívesebben. Kerékpárral nagyon kevesen járnak az iskolába, és azok közül, akik most nem biciklit használnak a közlekedésben, 54%-uk kedvezőbb feltételek (pl. bicikliút, biztonságos tároló) megléte esetén sem használná azt, csak 44% válaszolt erre a kérdésre igennel. A tömegközlekedés szerepe igen magas a mintában, és a többi diák 27%-a is hajlandó lenne kedvező feltételek (pl. megbízható menetrend, tiszta járművek stb.) teljesülése esetén váltani erre. Ami környezetvédelmi szempontból kedvezőtlen, az az, hogy ha tehetné, a diákok többsége szívesen használna autót a közlekedéshez, a jelenlegi 4% mellett további 73%-uk.

Ugyanezt támasztja alá a három közlekedési eszköz közötti választás is, hiszen az eredmények azt mutatják (38. ábra), hogy a középiskolások 67%-a legszívesebben autóval járna, 18% használna leginkább kerékpárt, és a maradék 15% közlekedne csak legszívesebben a tömegközlekedés eszközeivel.

38. ábra. Mivel járna legszívesebben?

Rákérdeztünk arra, látott-e már a diák olyan jelölést, amely a termékek környezetbarát jellegére utal, illetve, hogy hajlandók lennének-e egy ilyen termékért valamivel többet fizetni. A fiatalok többsége (79%) látott már környezetbarát termék jelölést, de csak elenyésző azoknak az aránya (9%), akik az ilyen termékekért biztosan többet is fizetnének. Nagyon magas a bizonytalanok aránya: 58%-uk talán fizetne, 8%-uk pedig nem tudja. A diákok egynegyede azt jelölte meg, hogy nem lenne hajlandó a környezetre kevésbé káros megjelöléssel rendelkező termékekért többet fizetni (**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**).

A környezetbarát címkék ismeretében és a magasabb fizetési hajlandóságban nem találtunk különbséget a három iskola tanulói között. Tendenciájában érvényesül, hogy a magasabb iskolai végzettségű szülők gyerekei határozottabb véleménnyel rendelkeznek a fizetési hajlandóságot illetően: lényegesen többen vannak a legalább érettségivel vagy annál magasabb végzettségű szülők gyermekei között azok, akik biztosan hajlandók lennének többet fizetni (11% vs. 6%, a mintaátlag 9%), illetve azok is többen vannak ebben a csoportban, akik kijelentették, hogy nem fizetnének többet (25% vs. 24%, 24,5%-os mintaátlag mellett), de itt már lényegesen kisebb a mintaátlagtól való eltérés. Hasonló, szignifikáns eredményt adott a nem szerinti vizsgálat: a fiúk véleménye határozottabb, lényegesen magasabb a fiúk között a biztosan magasabb fizetési hajlandóság, de a nemleges válaszok aránya is, a lányok viszont a bizonytalanok táborát erősítik.

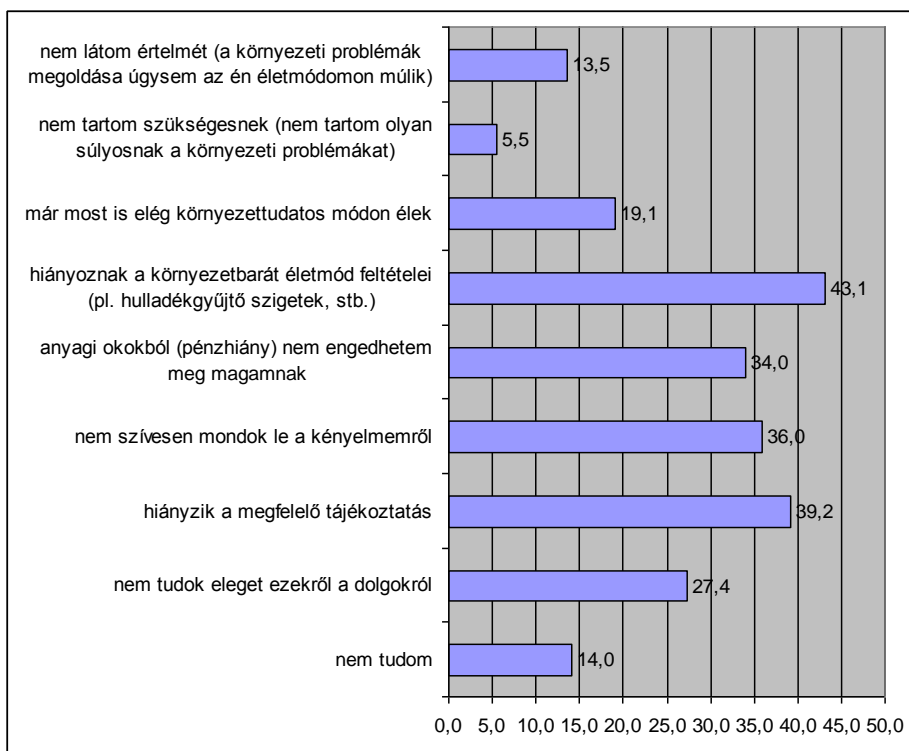
A nyílt kérdés és a konkrét környezetbarát magatartásformák vizsgálata után zárt formában is megkérdeztük a középiskolásokat, mely tényezők gátolják leginkább, hogy a jelenleginél környezettudatosabb módon éljenek. A lehetséges válaszok közül legfeljebb hármat választhattak a diákok, a 39. ábraán az látható, hogy a megkérdezettek hány %-a választotta az egyes tényezőket. A középiskolások leginkább külső okokat jelöltek meg gátló tényezőként, első helyen a megfelelő feltételek (43%), második helyen a megfelelő tájékoztatás hiányát (39%). A diákok 36%-a ugyanakkor elismerte, hogy saját kényelmessége is visszatartja a környezettudatos élettől, 27% pedig tudását is hiányosnak érzi.

Szintén nagyon sokan (34%) említették az anyagi lehetőségek hiányát, ami arra utal, hogy sokak gondolkodásában a drága környezetbarát termékek vásárlása jelenti a környezettudatosságot, kevésbé gondolnak azokra a lépésekre (pl. takarékoság, fogyasztás csökkentése) amelyek nem kerülnek pénzbe, sőt megtakarítással is járnak. Érdekes az anyagi okok említésének és a (szubjektív) életszínvonalnak a kapcsolata: ugyan azok között, akiket a pénzhiány gátol a környezettudatosabb életmódban, a mintaátlagnál kevesebb az életszínvonalukat a többiekhez képest magasnak tartók aránya, ám még itt is 64,7% (a mintaátlag 76%). Ők tehát annak ellenére érzik úgy, hogy elsősorban több pénzre lenne szükségük a környezettudatos élethez, hogy anyagi körülményeik jobbak az átlagosnál.

A válaszok alapján közel 20% tartja jelenleg is megfelelően környezettudatosnak az életvitelét, 13,5% pedig úgy véli, azért nincs értelme változtatnia, mert egyedül nem képes kellően befolyásolni a környezetterhelés alakulását. Viszonylag alacsony, 5,5% azoknak az aránya, akik úgy gondolják, nincs szükség a környezettudatos életre, mivel a környezeti problémák súlya ezt nem indokolja. A nyílt kérdéshez képest a „nem tudom” válaszok aránya csökkent, de 14%-kal továbbra sem elhanyagolható.

Akik nem tartják olyan súlyosnak a környezeti problémákat, vagyis nem tartják szükségesnek, hogy a jelenleginél környezettudatosabban éljenek, azok szignifikánsan nagyobb arányban nem értenek egyet azzal sem, hogy a környezeti problémák megoldásához a fogyasztás visszafogására is szükség lenne. Akik úgy gondolják, hogy a környezeti problémák megoldása úgysem rajtuk múlik, azokra ugyanez jellemző, ami egyértelműen felelősség-áthárító magatartásra vall.

39. ábra. Melyek a fő tényezők, amelyek gátolják, hogy a jelenleginél környezettudatosabb módon élj?

Arra is kíváncsiak voltunk, van-e összefüggés a különböző gátló tényezőket említő diákok környezettudatos viselkedésében. Megvizsgáltuk tehát, hogy az egyes okokat választók, illetve nem választók átlagosan hányat gyakorolnak a korábban vizsgált 12 környezetbarát magatartásforma közül. Az összefüggés több esetben is szignifikánsnak bizonyult, egyedül a megfelelő tájékoztatás hiányát, mint gátló tényezőt említő, illetve nem említő diákok magatartásában nincs számottevő különbség. Megállapítható viszont, hogy azok, akik úgy gondolják, hogy már most is elég környezettudatos módon élnek, valóban több magatartásformát gyakorolnak azoknál, akik ezt nem jelölték meg. Azon kevesek, akik nem tartják súlyosnak a környezeti problémákat, átlagosan közel négy magatartásformát gyakorolnak, míg a többiek közel hatot. Úgy tűnik, szintén mérhető visszatartó ereje van annak, ha valaki széleskörű változások híján nem látja egyéni cselekedeteinek értelmét: ők átlagosan öt tevékenységet gyakorolnak, szemben a többiek 5,9-es átlagával.

Itt is szignifikánsnak bizonyult a tudás hiánya: akik úgy érzik, hogy nem tudnak eleget a környezetvédelemről, átlagosan 5,2 tevékenységet gyakorolnak, a többiek 5,9-et. Érdekes továbbá, hogy a „nem tudom” választ megjelölők is átlagosan eggyel kevesebb környezetbarát szokással rendelkeznek, mint társaik (átlag 4,9, illetve 5,9). Ez igazolja korábbi feltevésünket, miszerint azok, akik nem tudják megmondani, mi hiányzik a környezettudatos élethez, általában kevésbé foglalkoznak ezzel a problémával. Szintén jelentősen csökkenti a környezetbarát magatartásformák gyakorlását, ha valaki nem szívesen mond le a kényelméről (azok átlaga, akik megjelölték ezt a tényezőt 4,9, a többieké 6,2). Érdekes ugyanakkor, hogy az anyagi korlátokat és a megfelelő feltételrendszer hiányát említők éppen, hogy az átlagnál több környezettudatos szokással bírnak, ami arra utal, hogy sokak számára ezek nem kifogások, hanem valódi gátló tényezők, amik útját állják a még környezettudatosabb életformának (az anyagi okokat említők átlaga 6,5, a nem említőké 4,9; a feltételrendszer hiányára az átlag 6,1, illetve 5,4).

A fentiekben is látható volt, hogy a diákok egy részénél a környezetbarát életformával kapcsolatban visszatartó erőként hat, ha saját cselekedeteit súlytalannak érzi a környezeti problémák nagyságrendjéhez képest. Ugyanakkor az is kiderült, hogy a környezet érdekében való cselekvést elsősorban nem a fogyasztás oldaláról közelítik meg, holott ennek biztosan nagyobb súlya van a globális környezeti problémák szempontjából, mint pl. a szelektív hulladékgyűjtésnek. Arra is rákérdeztünk tehát, hogyan viszonyulnának a fiatalok egy olyan átváltáshoz, ahol a kisebb kényelem és alacsonyabb szintű fogyasztás mindenkire vonatkozik, de cserében valóban megoldódnak a környezeti problémák. A többség (56%) bizonytalan egy ilyen megoldást illetően, ugyanakkor kevesebben vannak azok, akik egyértelműen elfogadnák (15%), mint akik egyértelműen elutasítanák azt (29%). Ez azt jelenti, hogy a többség valójában nem tartja a környezeti problémákat annyira súlyosnak, hogy megoldásuk érdekében kész legyen személyes kényelméről lemondani – akkor sem, ha nem kell attól tartania, hogy a többiek magatartása miatt áldozata hatástalan marad.

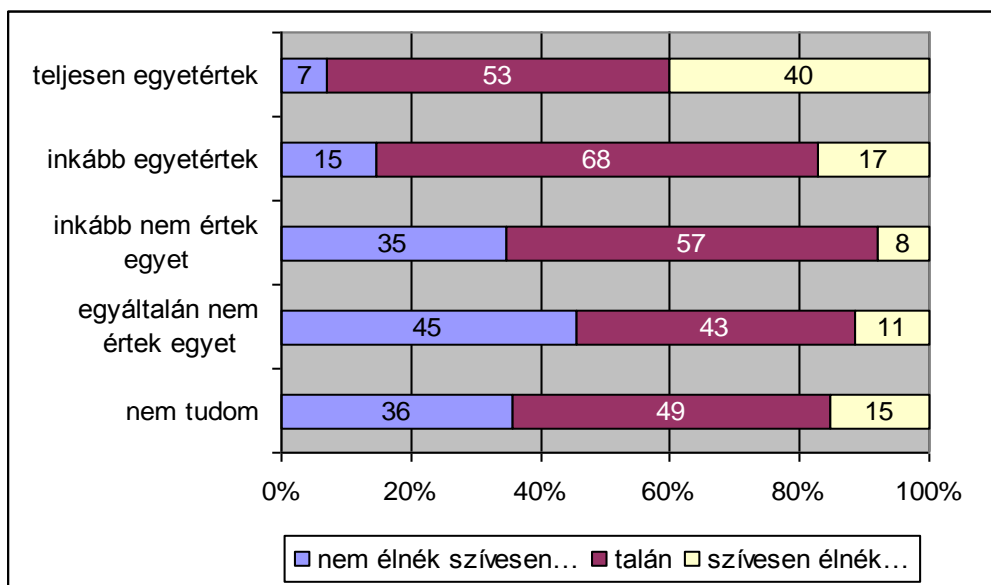
Külön megvizsgáltuk azt is, hogyan válaszoltak erre a kérdésre azok, akiket az egyéni cselekvés értelmetlensége tart vissza a környezettudatosabb életmódtól. Arra számítottunk, hogy ők nagyobb arányban támogatnának egy olyan megoldást, amelyben mindenki áldozatot hoz, és így valóban sikerül megoldani a környezeti problémákat. A válaszok azonban nem igazolták feltevésünket: az egyéni cselekedetek súlytalanságára hivatkoznak éppen, hogy az átlagnál is kevésbé lennének hajlandóak fogyasztásukról, kényelmükről a környezet érdekében lemondani (48%-uk határozott nemmel válaszolt,

szemben a teljes minta 28%-ával, az egyértelmű igenek aránya a 4%-ot sem éri el). Úgy tűnik tehát, hogy az „egyedül nem tehetünk semmit” érvelés inkább kifogás, semmint valódi ok a nem cselekvésre.

Pozitív kapcsolatot találtunk ugyanakkor az anyagilag szerény, környezettudatos világ iránti vonzalom és a mindennapos környezetbarát cselekedetek között. Kiderült, hogy akik elleneznék a szóban forgó változást, azok nem is igazán tesznek a környezetért mindennapi életük során, míg azok, akik szívesen élnének visszafogottabban, de egészséges környezetben, valóban jobban oda is figyelnek a környezetre.

Kiderült az is (40. ábra), hogy akik egyetértenek azzal, hogy a környezeti problémák megoldásához a vásárlás visszafogására és a szerényebb életre is szükség van, szignifikánsan nagyobb arányban támogatnának is egy ilyen átváltást.

40. ábra. Összefüggés a fogyasztás visszafogásával való egyetértés és aközött, szívesen élne-e a válaszadó egy kevésbé kényelmes, de tisztább, egészségesebb világban

A környezetvédelmi aktivista magatartás a megkérdezett diákok 3%-ára jellemző kifejezetten, a többség (56%) vett már részt valamilyen környezetvédelmi témájú megmozduláson, de nem rendszeresen teszi ezt.

A környezeti nevelés hatása a középiskolások tájékozottságára és életmódjára

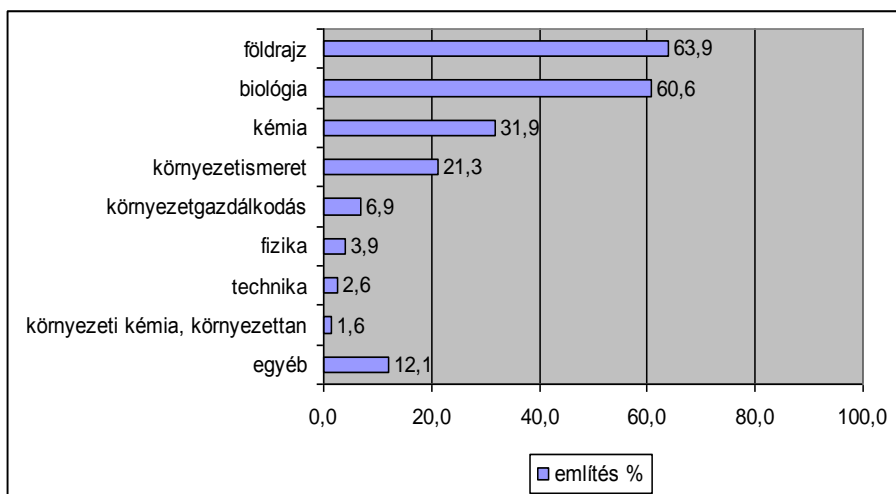
A környezeti oktatással, neveléssel kapcsolatban a felmérés közvetlen és közvetett kérdéseket is tartalmazott. Nyílt kérdés formájában vizsgáltuk, mely tantárgyakon belül hallanak a legtöbbször környezeti kérdésekről a középiskolás diákok.

Amint a 41. ábramutatja, a válaszadók nagyrészt a földrajz, biológia, kisebb részben a kémia, környezet-, illetve természetismeret, valamint a környezetgazdálkodás című tantárgyakon belül hallottak környezetvédelemmel kapcsolatos témakörökről. A kérdést nyitott formában tettük fel, a diákok a kipontozott vonalra többféle választ is írhattak. A fentiekén kívül környezeti témák előkerülnek történelem, gazdálkodástan, rajz, vízi halászat, élelmiszerismeret, belügy, informatika, osztályfőnöki, logisztika, társadalomismeret, kereskedelmi ismeretek, valamint angol órákon is a megkérdezettek szerint; ezek együtt alkotják az „egyéb” kategóriát (12%). A lista sokszínűsége mindenképpen a témakör jelentőségére utal, valamint arra, milyen sok területen érezeti hatását a környezeti problémák megjelenése.

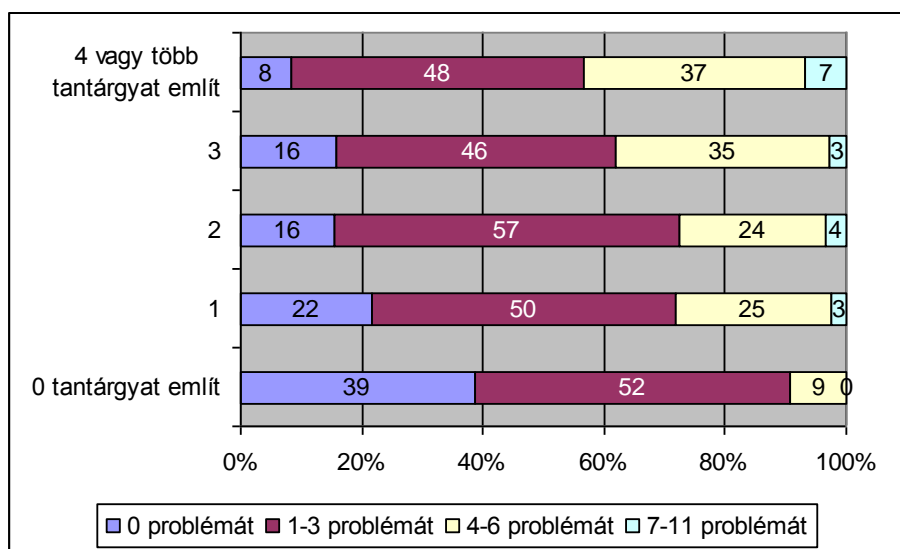
A környezeti nevelésnek, oktatásnak a diákok környezeti kérdésekkel kapcsolatos tájékozottságára, valamint (környezettudatos) életmódjára gyakorolt hatását keresztábrák segítségével vizsgáltuk. Sok esetben kaptunk várakozásainknak megfelelő eredményeket, olykor azonban meglepő felfedezésekre is jutottunk.

Először azt vizsgáltuk, milyen összefüggésben van a környezeti nevelés „intenzitása” és a válaszadók tájékozottsága a témában. Intenzitás alatt itt azt értjük, hány olyan tantárgyat neveztek meg a középiskolai tanulók, amelyek keretében környezeti kérdésekről hallottak. Várakozásunknak megfelelően: akik több tantárgyat neveztek meg, amelyen belül környezeti témákról hallottak, azok szignifikánsan több környezeti problémát tudtak felsorolni (19. ábra). Ez az eredmény jelzi, hogy feltehetően ők azok, akik jobban odafigyelnek a környezeti témákra.

41. ábra. Milyen tárgyak keretében tanultál környezetvédelemmel kapcsolatos témaköröket?

42. ábra. Összefüggés az említett tantárgyak száma és a felsorolt környezeti problémák száma között

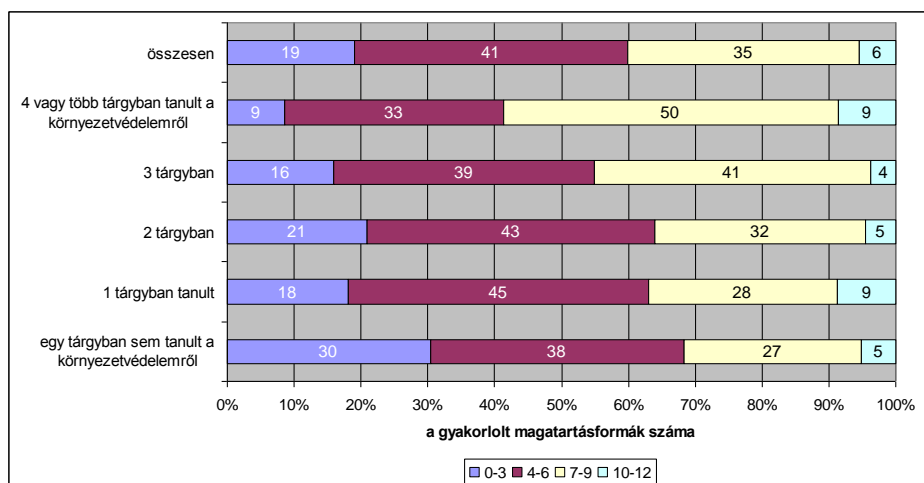

A környezeti oktatás nemcsak a fiatalok környezeti kérdésekkel kapcsolatos tudásával, hanem környezettudatos magatartásával is pozitív kapcsolatban van. Látható (43. ábra), hogy azok a fiatalok, akik az iskolai oktatás keretében több tárgyból találkoztak környezetvédelemmel, több környezetbarát magatartásformát gyakorolnak mindennapjaikban.

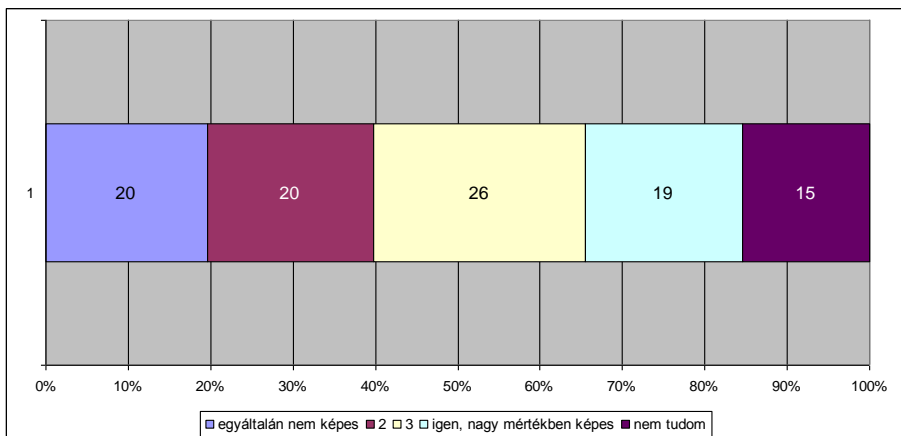
Igen lényeges kérdés, mennyire hisznek a középiskolai tanulók a környezeti oktatás szemléletformáló, magatartás-befolyásoló hatásában. A válaszok alapján erről nagyon különbözően gondolkodnak a diákok, gyakorlatilag ugyanolyan arányban (20% körül) voltak azok, akik szerint az oktatás egyáltalán nem képes hatni a fiatalok magatartására, és azok, akik szerint igen jelentős hatással bír (44. ábra). A mérsékelt vélemények között valamivel többen voltak a pozitívak, de a különbség itt sem számottevő (25,7%, illetve 20,2%).

Fontos eredmény, hogy akik a környezeti kérdésekben való tájékozottságuk változásánál megjelölték a középiskolai oktatás hatását, mint olyan tényezőt, amelynek a változás tulajdonítható, azok szignifikánsan nagyobb arányban értettek egyet azzal, hogy az oktatás képes megváltoztatni a fiatalok környezeti magatartását (22. ábra).

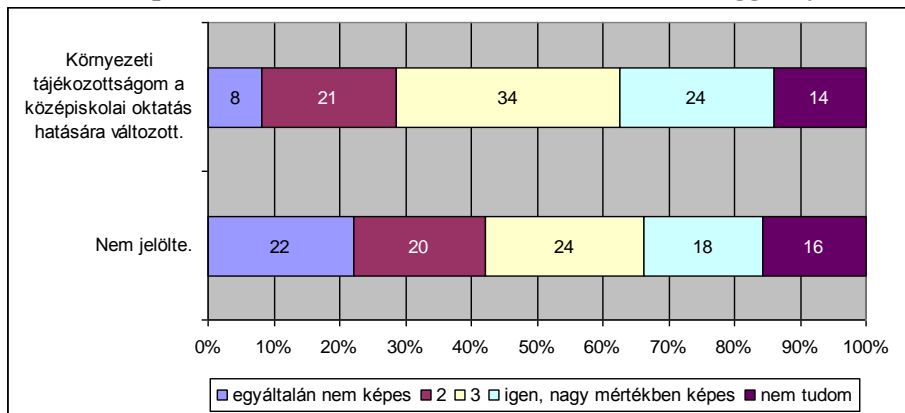
43. ábra. Összefüggés az említett tantárgyak száma és a környezetbarát magatartásformák gyakorlása között

44. ábra. Véleményed szerint az oktatás képes megváltoztatni a fiatalok környezeti magatartását? (1 – egyáltalán nem, 4 – igen, nagymértékben)

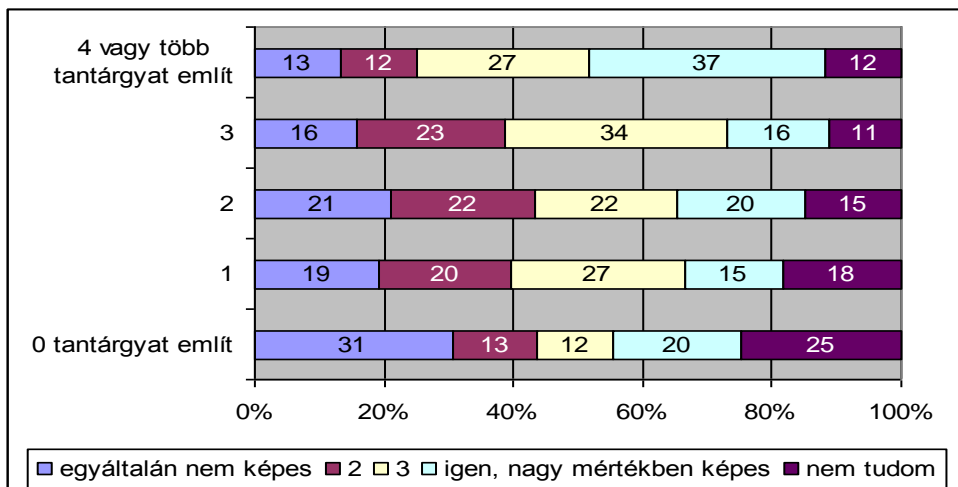
45. ábra. Egyetértés a környezeti oktatás szemléletformáló erejével – a középiskolai oktatás információátadó hatásának függvényében

Ugyanez az összefüggés felfedezhető azoknál is, akik elsősorban a médiából szerzik be a környezeti információkat, ami valószínűleg azt jelzi, hogy bíznak a tájékoztatás szemléletformáló erejében, aminek egyik formája maga az oktatás is. Azoknál viszont, akik egy-egy tanárúknak tulajdonítanak nagy szerepet az információátadásban, ez a fajta összefüggés nem volt fellelhető.

Érvényesül az az összefüggés is, hogy akik több tantárgyat neveztek meg, azok jobban hisznek az oktatás szemléletformáló hatásában (23. ábra).

46. ábra. Meggyőződés a környezeti oktatás szemléletformáló hatásáról annak függvényében, hány tantárgyat említenek, ahol környezeti kérdésekről hallottak

Természetesen a fentiek alapján az is várható volt, és teljesült is, hogy akik több súlyos környezeti problémát tudtak maguktól felsorolni, azok jobban hisznek az oktatás magatartásformáló hatásában.

Következtetések

Kutatásunk során három középiskola tanulói körében feltáró jellegű vizsgálatokat végeztünk környezettudatosságukról és az oktatás környezeti érzékenységet befolyásoló hatásáról. A nem reprezentatív mintán végrehajtott felméréseink eredményei jórészt egybecsengenek a szakirodalmi tapasztalatainkkal. Legfontosabb eredményeink az alábbiak.

A diákok háromnegyede jól tájékozottnak tartotta magát környezetvédelmi kérdésekben. Tanulmányaik során kétharmaduknak nőtt az ez irányú információi, amelyben jelentős szerepet játszott maga az oktatás, de nagyobb mértékben a média és a saját, belső érdeklődés kialakulása. A magas tájékozottság ellenére egyötödük egyetlen környezeti problémát sem tudott felsorolni magától, de a diákok fele is csak hármat. Környezeti figyelmük elsősorban a klímaváltozásra és a légszennyezésre irányul. A tanulók fele hisz abban, hogy a technikai fejlődés megoldhatja a környezeti gondokat, ugyanakkor jelentős az éppen ellenkezőleg vélekedők aránya is. Ellentétes eredményt hozott a fogyasztás visszafogásának értékelése, tehát kevesen

hisznek ebben. Főként azok tartják ezt szükségesnek, akik több ismerettel rendelkeznek, vagyis a tudás valóban hozzásegíthet az ok-okozati összefüggések felfedezéséhez, így a problémák megoldásához is. Amikor egy listából kellett a legfontosabb környezeti problémákat megjelölni, legtöbbször a légszennyezésre és az élővilág pusztulására asszociáltak. Az első öt legtöbbet megjelölt között helyet kapott még a vízszennyezés és a klímaváltozás is.

Saját bevallásuk szerint kétharmaduk az átlagosnál jobban figyel a környezetre. Arra a kérdésre, hogy szerintük mit tehetnének a jobb környezetminőség biztosításához, leginkább a szelektív hulladékgyűjtést, a környezetbarát közlekedést és a légszennyezés csökkentését említették. A környezetbarátabb irányba történő elmozdulás feltételeként leggyakrabban az odafigyelést és a társadalom szemléletének változását említették, de többen a környezetbarát termékek megfizethetőségét jelölték meg.

A környezet védelme érdekében végzett tevékenységek közül leginkább a szelektív hulladékgyűjtést gyakorolják, de megjelentek még ezek között a veszélyes hulladékok elkülönítése, a víz- és energiatakarékosság különböző formái is. Vásárlásaik során a környezetvédelmi szempontok kevésbé érvényesülnek: nem preferálják a nem eldobható termékeket, a helyi árucikkeket vagy az ökocímkével ellátott termékeket sem. Sokan tömegközlekedéssel járnak, de ha tehetnék, nagyon sokan választanák az autót mindennapjaik során. Tapasztalataink szerint a környezeti tudás egyértelműen pozitívan hat a cselekvésre. A környezet érdekében gyakorolt tevékenységekben a gimnazisták járnak az élen.

A diákok négyötöde találkozott már környezetbarát termékjelöléssel, de csak egytizedük fizetne ezért biztosan magasabb árat, ők főként a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező szülői háttérrel rendelkezők közül kerültek ki. További 60%-uk esetleg hajlandó lenne többet fizetni ezekért a termékekért. A kevésbé környezettudatos magatartást elsősorban külső gátló tényezőkre fogták (a megfelelő feltételek, a tájékoztatás hiánya), s csak ezután jelentek meg a saját akadályozó tényezők, elsősorban a kényelem és a pénz hiánya. Fontos, bár nem pozitív eredmény, hogy a környezet érdekében való cselekvést egyáltalán nem a fogyasztás irányából közelítik. A szerényebb életvitelben csak kevesen (15%) látják a megoldást. A jelenlegi tudás és a tanult tárgyak száma között egyértelmű pozitív kapcsolatot találtunk, és hasonló eredményt adott a környezetvédelmi tevékenységek gyakorlása és a tudás közötti összefüggés is. Közel ugyanakkora azok száma, akik szerint az oktatás jelentős hatással lehetne a környezettudatosabb életmód kialakulására, mint akik szerint ez nem igaz. Akik viszont a tájékozottság növekedésénél az oktatást is megjelölték, azok között határozottabban erősebb az oktatásba vetett bizalom.

A felmérés tapasztalatai alapján jól látszanak a középiskolások környezeti tudatosságának fejlesztési lehetőségei. Az attitűdökben és a magatartásban megnyilvánuló ellentmondások feloldásában jelentős szerepe lehet a következetes környezeti nevelésnek, amely egyrészt szélesebb körben tudatosítja a környezeti problémákat a diákok körében, hangsúlyozza a felelős magatartás jelentőségét, továbbá konkrét megoldási mintákkal is szolgál, amelyek nem állnak meg a jól ismert, kevés áldozatot igénylő cselekedetknél, hanem célba veszik a fogyasztói magatartást is. Habár a felmérésünkbe vontak mintája nem reprezentatív, mégis, a nagyon csekély számú eddigi kutatásokkal együtt ezek az eredmények is hozzájárulhatnak ahhoz, hogy megtaláljuk a fiatalok, így a középiskolások környezeti tudatosságát és cselekvési hajlandóságát legeredményesebben befolyásoló eszközöket.

Irodalomjegyzék

1. Asunta, T. (2004): Knowledge sources, attitudes and self-reported behaviour of secondary-level science students concerning environmental topics. In: Laine, A. – Lavonen, J. – Meisalo, V. (eds.) Current research on mathematics and science education, University of Helsinki, Research Report 253.
2. Benn, J. (2004): Consumer education between „consumership” and citizenship: experiences from studies of young people. International Journal of Consumer Studies 28: 108-116.
3. Boyes, E., Skamp, K. and Stanisstreet, M. (2008): Australian secondary students’ views about global warming: Beliefs about actions, and willingness to act. Research in Science Education, 39: 661-680.
4. BSzT (2010): Környezettudatos magatartásra nevelés protokollja a Bakonyi TISZK intézményeiben. Bakonyi Szakképzés-szervezési Társulás.
<http://www.bakonyitiszk.hu/sites/default/files/pdf/tender/bakonyitiszk-kornytudatos-magatartasra-neveles.pdf>, letöltés: 2012. február 1.
5. Czippán K., Havas P., Victor A. (2009): Környezeti nevelés a fenntarthatóságért, NKNS,
http://mkne.hu/NKNS_uj/a_%20ff_%20pedagogiaja.pdf, letöltés: 2012. február 1.

6. Domokos Tamás (2003): Fogyasztói szokások és fogyasztói sérelmek. Székesfehérvári középiskolások a fogyasztói piacon – kutatási program. ECHO Survey.
http://web.ne.hu/echo_survey/user/downloads/kutatasi_beszamolo/t-fogy03%F5sz.pdf, letöltés: 2012. február 2.
7. Jänicke, M. (2008): Ecological modernisation: new perspectives. *Journal of Cleaner Production* 16: 557-565.
8. Kovács András Donát (2003): A környezettudatosság fogalma és vizsgálatának hazai gyakorlata.
http://geo.science.unideb.hu/taj/dokument/telkonf/dokument/kovacs_a_d.pdf, letöltés: 2012. február 1.
9. Marjainé Szerényi Zs., Zsóka Á., Széchy A. (2009): Environmental Education and Pro-environmental Consumer Behaviour – results of a university survey, Joint Actions on Climate Change Conference, Aalborg, Dánia, 2009. jún. 8-10, tanulmány elérhető: <http://gin.confex.com/gin/2009/webprogram/Paper2619.html>
10. Marjainé Szerényi Zs., Zsóka Á., Széchy A. (2010): A Budapesti Corvinus Egyetem hallgatóinak fogyasztási szokásai a fenntarthatóság szemszögéből, in: Sikos Tamás (szerk.): Fenntartható fogyasztás és növekedés határai, Új trendek a kereskedelemben, Gödöllő - Komárom, Selye János Egyetem Kutatóintézete, ISBN: 978-80-89234-95-0, 145-164.o.
11. Michalos, A. C., Creech, H., McDonald, C. and Hatch Kahlke, P. M. (2009): Measuring Knowledge, Attitudes and Behaviours towards Sustainable Development: Two Exploratory Studies. International Institute for Sustainable Development, Winnipeg.
12. Varga Attila (2004): A környezeti nevelés pedagógiai, pszichológiai alapjai. Ph.D. disszertáció, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Neveléstudományi Doktori Iskola.